

ÚJ TANTERVEINKRŐL

DR. KÁLMÁN ANDRÁS
Kaposvár

A haza fogalmának vizsgálata a tanterv és tankönyveink alapján

A vizsgálat nem terjedhet ki minden tankönyvre, mivel az nagyobb tanulmányt igényelne. A célunk: képessé tenni a fiatalokat arra, hogy cselekvően részt vegyenek a fejlett szocialista társadalom építésében; hazánknak aktív állampolgáraivá, öntudatos dolgozóivá, védelmezőivé váljanak. [1]

E célt többen úgy értelmezik, hogy csak az iskolának a célja ennek elérése, s közömbösséggel figyelik a pedagógusok munkáját. Mások a problémák feltárásakor az elmarasztalásaikat hangsúlyozzák. Az iskola nyitottsága feltételezi e területeken is az összefogást:

- az ismeretek közvetítésének és alkalmazásának szakaszában,
- az ismeretekhez kapcsolódó metakommunikációk egyértelmű voltában,
- a haza fogalmának, tartalmi jegyeinek egyértelmű megítélésében,
- az iskola, a család, a társadalom által közvetített hatásmechanizmusokban,
- a szimbolikák értelmezésében,
- a tettek egységének megvalósításában, a tágabb tanulás kiterjesztésében.

Az együttműködés hozhat csak 'kellő' eredményt, mely a nevelés egységét feltételezi. „A gyermeki fejlődés egyik fontos arculata az érzelmek egyre finomabb szabályozásának kialakulása, és az indulatok, motivációk átalakulása olyan viselkedési formák mozgatójává, amelyek a társadalmi szabályok terében elfogadottak, megengedettek.” [2] „Nagy belecélő képességet igényel a tanítás és a nevelés is.” [3]

Az empátia és az együttes hatás hangsúlyozása szükséges a szemlélet formálása érdekében. Ugyanis az ismeretek mellett a fogalomhoz kapcsolódó érzelmek a kötődés szempontjából meghatározóak. Ha nem válik belső szükségletté a hazához kötődés, akkor csak pusztá ismeret marad. A nevelők körében is fellelhető a hibás szemlélet éppúgy, mint a mindennapi gyakorlatban. Hangsúlyozzák a szemlélet hirdetői, hogy a haza fogalmának kialakítása, elmélyítése a történelmet tanító pedagógusok feladata. Tényként kell elfogadni a történelem meghatározó szerepét. E megállapítás nem változtat a magyar, földrajz, ének és más tárgyakat tanító pedagógusok felelősségén. Feltétlenül szükséges a tantárgyi koncentráció, az úttörő és a tanórai tevékenység során szerzett ismeretek összhangjának megteremtése. A tanulás tágabb értelmezése feltételezi az iskola, a család, a társadalom együttes munkáját, a közvetített hatások egymást erősítő tevékenységét.

A 6—10 éves korú tanulónál a magyar nyelv és irodalom — mint integráló tárgy — közvetít ismereteket, érzelmeket. Feladatként határozza meg: „népünk sorsát meghatározó néhány történelmi esemény megismertetésével, az emberiség haladását szolgáló erőfeszítések érzékeltetésével, a *népünk* és *hazánk*, valamint más népek iránti

szeretet és tisztelet fokozása, a nemzetközi összefogás szükségességének igazolása"- [4]-val. A magyar nyelv és irodalom tankönyvekben a haza fogalma hol közvetlenül, hol közvetetten követhető nyomon. Az első osztályban Gárdonyi Géza: Március c. olvasmányában a szülőföldre ragaszkodás példáján mutathatjuk be tanulóinknak a hazánkhoz fűződő érzelmeinket. A „Májusi léggömbök” című olvasmány a békét, a munkát állítja példaként. Itt nyílik lehetőség a kisdobos életre felkészítésre, a haza iránti hűség tettekben történő bizonyítására. „A kisdobos hűséges gyermeke a magyar hazának.” (Kisdobosok hat pontja.)

A második osztályos tanulók ismeretei koncentrikusan és linearikusan is bővülnek e témában. Megismerik a magyar nép függetlenségi harcát, és ismereteket szereznek az igaz hazafiról.

„Talpra magyar, hí a haza . . .”

„Rabok legyünk vagy szabadok? . . .” (Petőfi S.: Nemzeti dal)

Az elnyomók elleni harc a haza szabadságáért folyt, melyért sokan életüket áldozták. A haza iránti hűség fogalmazódik meg a Szózatban.

„Hazádnak rendületlenül

Légy híve oh magyar;

Bölcshöz az s majdan sírod is.

Mely ápol s eltakar.” (Vörösmarty: Szózat)

A Hazám, hazám c. versben a haza fogalmához kötődő érzelmek bővülnek. A „Márciusi fiatalok”, a „Március ünnepére” című olvasmányok már a példaállítás erejével hatnak.

A „Felszabadulás” és az „Április 4.” című elbeszélés, illetve vers hazánk felszabadításának állít emléket.

A harmadik osztályban a „Száll a madár ágrul ágra, száll az ének szájrul szájra” című témakör a mondavilágtól vezet bennünket a honfoglaláson át az állam kialakulásáig. Megismerteti tanulóinkat a szimbólumokkal, nemzeti ereklyéink közül a koronával. Hunyadi János és Dózsa György személyében példát állít a hazáért és a függetlenségért harcoló magyarok bemutatásával. Mátyás király alakjában a népért felelősséget érző és „igazságosságával” tenni akaró vezetőt mutatja be. A népköltéssel a hazáját sirató elnyomottakat állítja elének.

Harmadik osztályban jelenik meg a „hazaáruló” mint fogalom. A haza fogalma, a haza szeretete a pedagógiai logika szerint Buda várának visszavételével, az egységes haza lehetőségével zárul. Hazánk természeti szépségét az „Erdő-mezőn nyitott szemmel” témakörben villantja fel a tananyag struktúrája.

A negyedik osztályban történelmünk jeles eseményei alapján történelmi személyiségekkel, azok tulajdonságaival bővítik ismereteiket, és fejleszthetik érzelmeik tartalmát. A munkácsi vár védelmében Zrínyi Ilona, majd a Rákóczi-féle szabadságharc eseményeinek során a népi vezérek hősiességének példája gazdagíthatja a kötődést. Kossuth Lajos — Széchenyi, az aradi tizenhárom az igaz hazafiak erkölcsi tulajdonságának megismerésével, erkölcsi-etikai szférában nyújtanak lehetőséget részben a követségre, részben az analógiás következtetés révén a nemzet, a haza fogalmának elmélyítésére. Megismerik az elnyomás elleni harcot, valamint a felszabadulást követő tenni-akarást. Miként teremt új életet a magyar nemzet 1945 után.

A népköltészeti alkotások a nép érzéseiről, a népmondák a történelmi személyekről, míg a műköltészeti alkotások a hazához fűződő esztétikai élményekkel segítik a beleélés megvalósítását. A tanulókkal folytatott beszélgetés arról győzött meg, hogy a

család hagyományörző szerepe csökkenő tendenciát mutat. A népmondákat, a szájhagyomány útján terjedő elbeszéléseket ma már ritkán követhetjük nyomon, mivel tanulóink előzetes ismereteiből ezek teljesen eltűntek. Oka: részben a generációk egymástól történő távolodásában, részben a szülők érdeklődési körének megváltozásában s nem utolsósorban a nemzettudat hanyatlásában is nyomon követhető. Megítélésem szerint az otthoni kommunikáció visszaszorulásában is keresendő.

Hazánk tájainak megismertetése e kötődés elmélyítését erősíthetné. A tanulók jelentős része ismerkedik nyaranta vagy tanulmányi kirándulás alkalmával egy-egy tájegységgel. Ezen ismerkedés nem jár együtt a természet esztétikájának felfedezésével, a történelmi események felújításával, megismerésével. Így csak egy-egy fürdés vagy tréfa emlékével tér vissza a tanuló. A kötődés az élményhez, a felfedezéshez elmarad. A magyar nyelv és irodalom mellett az osztályfőnöki órák jelentősége — éppen az integráló jellegnek megfelelően — meghatározó.

- Feladatuk: „a szocialista hazafiság és internacionalizmus felébresztése;
- a haza, a szocialista társadalmi rend iránti szeretet-hűség érzelmének elmélyítése, a dolgozó nép eszméivel való azonosulás és elkötelezettség élményszerű megalkotása;
 - a közös ügyért való munkálkodás és a szocialista haza építésében való részvétel igényének kialakulása;
 - a szabadságért küzdők, a kizsákmányolás ellen harcolók iránti rokonszenv és szolidaritás felébresztése;” [5]

Mivel érhető el? Mivel segítheti az iskola munkáját e területen a család? Az iskola részben a tanórán, részben a szabad időben megismerteti a tanulókat szülőföldjükkel, lakóhelyükkel, annak történelmi múltjával és jelenével. Bemutatja és bizonyítja, hogy hazánkban békére van szüksége, és ezért a békéért mindenkinek tennie kell. A család segítheti a nevelőmunkát, ha bemutatja gyermekének, hogy miként fonódik össze a nép és a család sorsa.

Hogyan vehet részt a környezet megóvásában, gondozásában a kisebb közösség? A gyermekkel közösen végzett kirándulás alkalmával a környezet esztétikájának felfedeztetésével, a múlt és a jelen összefüggéseinek ápolásával, a nép hagyományainak megismertetésével, a gyermeket e folyamat cselekvő részesévé teszi.

Negyedik osztályban a koncentrikusan bővülő ismeretek révén a mozgalmi tevékenység tartalma elmélyültebb cselekvést kíván mindenkitől. A haladásért vívott harcban sokan életüket áldozták hazánkért. Új fogalom a hősi harc és annak tartalma. Az országépítő munka tapasztalatainak bemutatásával a tevékeny részvételre serkentés szükséges. Bizonyára felvetődnek a tapasztalatok során ellentmondások is. Nem ezek mindenáron tagadása a cél, hanem a fejlődés észrevétele, a negatív tendenciák elítélése. Nem lehet azonban e fórum a megkérdőjelezés színhelye sem az iskolában, sem a családban. A reális látásmód kialakulásában a nevelés színtereinek kölcsönösen együtt kell működni.

E két tantárgy — nem teljes elemzésével — a *baza* fogalmához kötődő lehetőségekre irányítjuk a figyelmet. Nem lehet azonban egyes órák feladata, hanem folyamatosan végzett tevékenység eredménye a beleélés és azonosulás.

Az 5—8. osztályban meghatározók a történelem és állampolgári ismeretek körében közvetített ismeretek, érzelmek.

„A tanulók meggyőződését alakítva — az egész iskola nevelőtevékenységével összhangban — különös gondot kell fordítanunk:

- a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelésre;
- a honvédelmi nevelésre;
- a forradalmi szemlélet fejlesztésére;
- a munkára, a közéletiségre, a társadalmi tulajdon védelmére, a társadalmi-politikai aktivitásra nevelésre.” [6]

Az ötödik osztályban a haza és a hozzá kapcsolódó fogalmi rendszer bővülésével találkozunk. Hísz a történelem ismerete és tanulsága bennünket arra tanít, hogyan kell ma élnünk, hogyan lehetünk hazánk hasznos állampolgárai. A hazával szinonim szó, az ország, több esetben is előfordul. A görög mondák megismerésével a haza védelmét elővételezi. A városállamok együvé tartozásának zálogát a nyelv, a vallás és az olimpiai játékok biztosították. E közös vonás alapján nevezték magukat helléneknek, és földjüket Hellásznak. A perzsák elleni háború igazságosságának bizonyításával a hazaszeretet tartalmának bővítését érjük el. Leonidász seregének hősiességét a síremlékekre vésett szavak értelmezése révén értik meg tanulóink.

„Itt nyugszunk. Vándor vidd hírül a spártaiaknak: Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.”

Az athéni demokrácia bemutatásával a hazához tartozást, a hazáért érzett felelősséget ápoljuk. A hazaszeretet elmélyítésére a rómaiaknál az országot védő Mucius Scaevola hősiessége nyújt lehetőséget. A római seregek hazánk területén, a történelmi előzmények megismerését biztosítják. Az őshaza, a vándorlás, a honfoglalás és letelepedés folyamata népünk őstörténetéhez kapcsolódásának megértését segíti. Az osztályharc értelmezése részben a hazához való ragaszkodást, részben a haza iránti felelősséget vetíti tanulóink elé.

A 6. osztályban népünk életének megismerésével, az államalapítással hazánk történeti előzményei tárulnak fel.

István király érdemeinek méltatása, az ok és következmény megállapításával; az állam és az egyház megszervezésével, a társadalmi viszonyok megszilárdításával biztosította népe fennmaradását. Előrevitte hazánkat a fejlődés útján, megvédte országát a német hódítókkal szemben. A hazaszeretet példáját bizonyítja Zotmund, ki a ránk támadó németek hajóit süllyeszti el. A népért, hazájáért küzdő Budai Nagy Antal, Dózsa György révén az elnyomott rétegek jogot követelő harca tárul elénk. Kamonyai Simon önfeláldozása, Hunyadi hősiessége, a szomszédos népek harcának támogatása a török ellen, elmélyíti a haza fogalmához kapcsolódó érzelmeket.

A hazáért, a szabadságért küzdő kurucok a haza függetlenségét, az osztrák elnyomást kívánták megszüntetni. A szabadságharc bukása után Rákóczi emigrál, és hazájától távol hal meg.

A 7. osztályos tanterv a reformkort mutatja be hazánkban. Az ország függetlenségét sértő rendeletek és törvények, mind a nemesség beleegyezésével jöttek létre. Elfelejtették nyelvüket és hazájukat, hű kiszolgálói lettek a Habsburgoknak. E politika függő helyzetbe sodorta az országot, és az ország áruelőivá lettek.

A feudális rendszer elleni harc éleződésével, a középnemesség haladó része szervekedik. A főnemesség soraiban a hazájáért aggódó, osztálykorlátain felülemelkedő, a magyar nyelv ügyét támogatók megbecsülésére neveljük gyermekeinket.

1848. március 15-e eseményei a polgári átalakulást, annak szükségességét támasztják alá. A szabadságharc honvédő csatái, a reánk törő osztrák majd orosz cári hadak elleni hősi küzdelem bemutatásával példát állíthatunk. A szabadságharc bukása után

— a fájdalom miatt — sokan önkézzükkel vetnek véget életüknek, míg másokat a rémuralom végeztet ki.

A kapitalizmus kibontakozása idején az ipari munkásság szervezkedése, a paraszt-ság mozgalmi már a hazáért harcolókkal, jogot követelőkkel ismerteti meg a tanulót.

A 8. osztály egy új típusú államot a Magyar Tanácsköztársaságot, a tanácshatalom megvalósulását mutatja be. Az ellenforradalmi szervezkedés következtében elbukik a nép állama. A nyomor, az embertelenség, a csendörök a magyarok ezreit üldözik el az országból. A kivándorlás utáni évek a munkásosztály követeléseinek, szervezkedéseinek elnyomásával, az emigráció éveinek bemutatásával a haza sorsának meghatározója lesz. A nacionalizmus, sovinizmus megerősödésével, a II. világháborúra készüléssel hazánk sorsa megpecsételtem. A fasizmus előretörése, a haladó erők elfojtása előre vetíti a jövő árnyékát. A felszabadulás után a nép hazája lett az ország. A minőségi változás bemutatása következetes munkát igényel, amely még ma sem mindenki számára egyértelmű. Jó, hogy a közvélemény többsége az országot saját hazájának érzi, és a gyermek fejlődésének szocializációs folyamatában támogatja az iskola nevelő- oktató munkáját.

Az 1983/84. tanévtől a nyolcadik osztályos történelem és állampolgári ismeretek minőségileg új feladatot állítanak a nevelők elé. Tartalmában bővülő ismeretek az élet valóságát ismertetik meg. Hazánk gazdasági élete témakörben a termelési és tulajdonviszonyokkal, a nemzeti jövedelem felhasználásával, a munkával, annak szerepével az életünkben jelent új ismeretet.

Szocialista államunk és szervezete témakörben a központi államhatalmi-népképviselői szerveink, államigazgatásunk központi szervei, államéletünk demokratizmusa, a Magyar Népköztársaság külpolitikája teszi teljessé az új típusú állam megismerését. [7]

Az ismertetés nem törekedett teljességre. A fogalom ismérveinek bővülését az 1. osztálytól kísértük végig. Szükséges lenne ezen koncentrikus bővülést az osztályfőnöki vagy más tárgyak keretében is elvégezni. A megértetése nem lehet spontán feladat. Érzelmi megközelítése pedagógusnak, szülőnek, kommunistának és párton kívülinek egyaránt feladata. Nem mindegy, milyen előzetes ismeretekkel érkezik a tanuló. Az öt ért hatások erősíthetik a tendenciát, de ki is olthatnak érzelmeket, és a közömbösséget segíthetik elő.

JEGYZETEK

- [1] Vö.: Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Főszerkesztő: dr. Szebenyi Péter. 1981. Kiadja az Országos Pedagógiai Intézet.
- [2] Buda Béla: Az empátia — a beleélés lélektana. Gondolat, 1978. 220. p.
- [3] I. m. 221. p.
- [4] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Főszerkesztő: dr. Szebenyi Péter. 1981. Kiadja az Országos Pedagógiai Intézet. 161. p.
- [5] I. m. 26. p.
- [6] I. m. 512. p.
- [7] Vö.: Balla Á.—Bernáth J.—Helméczy .M: Történelem és állampolgári ismeretek, 8. o.